

ÉS IRODALOM

LÁSZLÓ EMESE

A van és a nincs útjai

- Platon: A szofista. Platon összes művei kommentárokkal. Kövendi Dénes fordítását átdolgozta, a jegyzeteket és az utószót írta Bene László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2006. 333 oldal, 2295 Ft

Lassan egy évtizede annak, hogy az Atlantisz Könyvkiadó belevágott abba a nagyszabású munkába, melynek célja Platon műveinek modern, napjaink tudományos eredményeihez igazodó, kommentáros összkiadása. A sok esetben hiánypótló kötetek mára nélkülözhetlenné váltak nemcsak a filozófiatörténész-szakma és a felsőoktatás, hanem a Platón olvasó nagyközönség számára is. A szinte egyedülálló vállalkozás kétségtelenül legnehezebb periódusához érkezett el, hiszen Platon kései korszakának legösszetettebb dialógusai - A szofista, a Prótagoras és Az államférfi - minden eddiginél körültekintőbb munkát igényelnek fordítótól és olvasótól egyaránt.

Írásom címéül nem véletlenül választottam a parmenidészi tanköltemény híres-hírhedt sorainak parafrázisát, hiszen az antik filozófiai gondolkodás egyik legfontosabb tanítása épült ennek a sornak az értelmezésére: csakis a létezőre (a vanra) vonatkozhat mindenfajta tudományos vizsgálódás, és annak határai áthághatatlanok mindenki számára, aki a logosznak megfelelően kíván a dolgokról beszélni - így a parmenidészi tan. A most átdolgozott fordításban megjelent Platon-dialógus ezt a tanítást értelmezte újra és írta fölül egészen radikális módon. Mert mi lehetett abszurdabb a negyedik század derekán élő athéni polgár számára, mint hogy a létező egy kicsit nincs, a nem létező pedig olykor van? Ne feledjük, Platon ezzel nemcsak egy addig megkérdőjelezhetetlen hagyomány alaptételeit tette kétségessé, de saját korábbi dialógusainak legfontosabb tanításait is zárójelbe kényszerült tenni, hogy ezáltal a mai napig meghatározó jelentőségű paradigmaváltást hajtson végre. A lét és nem-lét összeférhetetlenségének megkérdőjelezése olyan horderejű lépés, melyhez fogható kevés van a filozófia történetében. De nemcsak ez adja művének jelentőségét, hanem egy olyan nyelvelméleti fogalomrendszer alapjainak kidolgozása is, mely később Arisztotelészen keresztül a nyelvfilozófia legelső lépcsőjévé válik.

Az új magyar kiadás jelentősége óriási, hiszen egyrészt a korábbi kiadásból hiányoztak a megértést segítő bőséges kommentárok, jegyzetek, másrészt olyan szövegek a magyarra ültetéséről van szó, melynek absztrakt fogalmiságát roppant nehéz visszaadni. A fordítónak ugyanis át kell küzdenie magát egy, a roppant nagyon eltérő struktúrákból építkező szemantikai és szintaktikai hálón. Hadd utaljak csupán a dialógus első felében felbukkanó, sokszor nehezen lefordítható egyedi szóalkotásokra: az "élőlényekre vadászó mesterség" (zóothéria) vagy az "ismeretekkel való kereskedés" (mathématopóliké) hapaxokra. Platon igazi mágusa a szavaknak, s ezért a régi fordításhoz, Kövendi Déneséhez képest bizonyos változtatások nélkülözhetetlenek és szükségszerűek voltak. Bene László a stilisztikailag nehezen megoldható fordulatokat minden esetben jelzi a jegyzetapparátusban, úgyhogy a görögül nem tudó olvasó is ízelítőt kaphat a platóni nyelvezet finomságaiból. A kötet fordításának méltatásakor meg kell említenem a rendkívül következetes terminushasználatot (a dialógus első felében az eidosz és genosz szavaknak egységesen "fajta", illetve "nem" fogalmakkal való visszaadását, melyet a Kövendi-féle fordítás lazábban kezel), valamint azokat a szövegértelmezési újításokat, melyek az elmúlt évek Platon-kutatásainak eredményein alapulnak. Sokszor egyetlen névelőn (to) múlik a mondat jelentésének megváltozása, melyen egy egész érvrendszer áll vagy bukik (239a). De nehezen értelmezhető mondatok is a helyükre kerültek pusztán a hangsúlyok megváltoztatásának köszönhetően. Roppant fontosnak tartom a dialógus középső részének nagyon precízre csiszolt, filológiai és filozófiai is nagyon átgondolt megoldásait. Gondolok például a kulcsfontosságú görög kifejezések több magyar megfelelővel való fordítására: a ta onta megfelelője így lesz "a valós létező", a ta mé onta "a valótlán nem létező". Ezeket a változtatásokat a görög kifejezések jelentéstelítettsége indokolja. Talán stilisztikailag nem túl szép, de filozófiai mindenképpen megalapozott a görög létigének (einei) minden olyan helyzetben való szerepeltetése a magyar mondatban (kopulatív-konnektív szerepben), ahol a görög szöveg, illetve az érvelés menete ezt megkívánja. Ezek a változtatások nemcsak az elemi megértést segítik, de az érvek rekonstruálhatóságához is nagyban hozzájárulnak. Így juthatunk el egy magyarul is világosabban követhető, logikailag és nyelvtanilag is pontosan felépített szövegben a parmenidészi tétel platóni lerombolásáig: "Akkor tehát a létező is, ahányan csak a többiek vannak, ugyanannyi tekintetben nincsen: mert nem lévén az, amik azok, a létező egy valami: önmaga [van], viszont nem [van] a többi, határtalan számú forma." (257a) Impozáns a szöveghez fűzött jegyzetanyag is, mely szinte egy

kritikai kiadás igényességével lepi meg az olvasót.

A kiadás talán legfontosabb hozadéka a kötet kétharmadát kitevő kommentár, mely terjedelménél és tartalmánál fogva is messze túllép a hagyományosan megszokott utószó keretein. Valójában ez a rész teszi A szofistát a Platón-sorozat egyik legfontosabb darabjává. (Ami a kommentár részletességét és alaposságát illeti, Bárány István Theaitétoszt tekintethetjük a mostani kötet párdarabjának.) Bene László tanulmányának középpontjába a dialógus középső, legnehezebben értelmezhető részét állította, és olyan szöveget hozott létre, mely nemcsak a platóni mű gondolatmenetének megértésében segít, hanem megismerhetők belőle napjaink legújabb tudományos eredményei is. (Ezek jelentős részben Bene eredményei.) A tanulmány befogadása persze hosszú és kitartó odafigyelést igényel, gondolatmenetének követése sokszor a Platón-szöveg nehézségeivel vetekszik. Néhány évvel ezelőtt Bolonyai Gábor az addig megjelent Platón-kötetekről írott recenziójában (Holmi, 2002/5.) a Theaitétosz-kötettel kapcsolatban tette fel a kérdést, nincs-e szó aránytévesztésről, van-e értelme ilyen részletességgel megírt szövegmagyarázatoknak. Bene László munkája közelebb visz minket a válaszhoz: van értelme ilyen és hasonló szövegek közzétételének, és nincs ok visszakozni. Nem kell kímélni az olvasókat - és nem szabad megfosztani őket egy igazi szellemi élménytől.

Élet és Irodalom
51. évfolyam, 04. szám